

Helsinki 9.11.2022

Dnro 122/03/22

Viite: Valtioneuvoston kanslian lausuntopyyntö (sähköpostitse) 2.11.2022
Asia: Vainojen uhrien muistopäivän nimen muuttaminen holokaustin muistopäiväksi

Valtioneuvoston kanslia
Johtava asiantuntija Tiina-Kaisa Laakso-Liukkonen

Lausunto Vainojen uhrien muistopäivän nimen muuttamisesta

1. Lausuntopyyntö

Valtioneuvoston kanslia on pyytänyt 2.11.2022 Kotimaisten kielten keskukselta lausunnon *vainojen uhrien muistopäivän* (27.1.) nimen muuttamisesta *holokaustin muistopäiväksi*. Kansanedustajat Antero Laukkanen (kd.), Peter Östman (kd.), Sari Essayah (kd.), Sari Tanus (kd.), Päivi Räsänen (kd.) ja Sanna Antikainen (ps.) ovat tehneet nimen muuttamisesta 27.10.2022 kirjallisen kysymyksen hallitukselle (KK 561/2022 vp). Asiasta on tullut valtioneuvoston kansliaan tänä vuonna useita kyselyjä ja kansalaiskirjeitä, ilmeisesti samansisältöisiä kuin kansanedustajien kysymys.

2. Kirjallisessa kysymyksessä esitetyt perustelut muistopäivän nimen muuttamiseksi

Muistopäivän nykyinen nimi poikkeaa muusta kansainvälisestä ja eurooppalaisesta käytännöstä, ja on ristiriidassa valtioneuvoston englanniksi käyttämän nimen kanssa. EU:n antisemitismin vastaisen strategian koordinaattori on kiinnittänyt asiaan huomiota ja kehottanut muuttamaan nimeä niin, että se sisältää sanan *holokausti*.

Nimi ei vastaa muistopäivän tarkoitusta, vaan on harhaanjohtava. YK:n yleiskokouksen päätöslauselmassa 60/7 muistopäivä julistetaan nimenomaan holokaustin uhrien muiston kunnioittamiseksi. Vuonna 2022 Rauman kaupunki muisti 27. tammikuuta inkeriläisten vainoja Neuvostoliitossa.

Suomen valtio ei osoita kansainvälisten sitoumusten mukaista kunnioitusta holokaustin muistoa kohtaan ja väistää vastuuta osuudestaan joukkotuhoon käyttämällä nykyistä nimeä.

3. Kotimaisten kielten keskuksen kanta

Kotimaisten kielten keskus pitää edelleen suositeltavana, että muistopäivän nimi säilytettäisiin ennallaan. Nykyinen nimi *vainojen uhrien muistopäivä* korostaa muistopäivän merkitystä nykyajalle ja erityisesti nuorison asenteille. Nimi kannustaa pohtimaan holokaustin opetusten valossa myös muita, toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneita kansanmurhia, mikä on tuotu esiin yhtenä muistopäivän tärkeänä tavoitteena Tukholman julistuksessa ja YK:n päätöslauselmassa. Tämä ei vähättele holokaustin uhrien kokemuksia eikä estä mahdollisuutta muistaa ennen kaikkea niitä.

Ratkaisu nimien *vainojen uhrien muistopäivä* ja *holokaustin uhrien muistopäivä* välillä riippuu ennen kaikkea siitä, halutaanko painottaa muistopäivän sisältönä holokaustin uhrien muistelua ja suomenkielisen nimen yhtenäisyyttä useimmissa eurooppalaisissa kielissä käytettyjen nimien kanssa vai holokaustin merkitystä nykyaikana yleisemmin ja erityisesti nuorison asennekasvatuksessa.

Muistopäivän nykyisen nimen säilyttämistä puoltavat seuraavat seikat, jotka ovat osittain samoja kuin edellisissä Kotimaisten kielten keskuksen lausunnoissa samasta aiheesta: 1) Nimi *vainojen uhrien muistopäivä* on ollut käytössä lähes 20 vuotta, ja sitä voi pitää vakiintuneena, vaikka se on jatkuvasti aiheuttanut kysymyksiä ja yhteydenottoja. 2) Vaikka muistopäivän nykyisestä nimestä puuttuu sana *holokausti*, se ei ole ristiriidassa muistopäivän tarkoituksen kanssa, kun otetaan huomioon, että muistopäivän tarkoituksena on myös ehkäistä kansanmurhia sekä muuta väkivaltaa ja syrjintää tulevaisuudessa. Lisäksi holokaustin uhrien muistaminen sisältyy nykyisen nimen laajempaan merkitykseen. Tämä nimi ei siis ole ristiriidassa englanninkielisen viestinnän kanssa. Sen käyttö ei myöskään estä pitämästä Saksan toisen maailmansodan aikana harjoittaman joukkotuhonnan uhreja muistopäivän vieton lähtökohtana tai muistelun pääkohteena. Juuri tämä sisältö onkin Suomessa korostunut muistopäivän vietossa tähän asti, vaikka ainakin yksi poikkeus onkin ilmennyt. Tässä yhteydessä voidaan myös muistaa, että muistopäivän eurooppalaiset aloitteentekijät pitivät tärkeänä kansallisten painotusten mahdollisuutta päivän viettämisessä.

Kotimaisten kielten keskus ei voi kielellisin perustein ottaa kantaa siihen, sisältääkö nimenmuutos sellaisen poliittisen viestin, johon kirjallisen kysymyksen esittäjät viittaavat. Sen sijaan voimme todeta ehdotetusta nimestä *holokaustin muistopäivä* seuraavaa: Sanaa *holokausti* ei voi enää pitää suomen kielessä niin tuntemattomana, että lainasanan käyttö estäisi muistopäivän merkityksen ymmärtämisen. Ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä, ymmärretäänkö *holokaustin muistopäivän* viittaavan myös holokaustin muihin kuin juutalaisiin uhreihin, kuten muistopäivän tarkoitukseen kuuluu. Pidämme myös edelleen tärkeänä, että nimessä korostetaan uhrien eikä tapahtuneiden hirmutekojen muistamista.

4. Tarkemmat perustelut ja taustaa

4.1 Aiemmat lausunnot muistopäivän nimestä

Vainojen uhrien muistopäivä on ollut suomalaisessa kalenterissa vuodesta 2003. Valtioneuvoston kanslia kävi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kanssa kirjeenvaihtoa muistopäivän nimestä (englanniksi *International Holocaust Remembrance Day*) vuodenvaihteessa 2000–2001, kun suomenkielistä nimeä suunniteltiin. Kotimaisten kielten keskus (silloin Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) suositteli ensisijaisesti nimeä *juutalaisvainojen uhrien muistopäivä* ja esitti lisäksi viisi muuta vaihtoehtoa. Niiden joukossa ei ollut päivän nykyistä nimeä, mutta *holokaustin uhrien muistopäivä* oli niistä yksi. Sen ongelmana pidettiin vierasperäistä sanaa *holokausti*, joka oli tuolloin harvinaisempi kuin nykyisin.

Olemme myös lausuneet valtioneuvoston kanslian pyynnöstä nimen muuttamisesta vuosina 2014 ja 2016 (lausunnot liitteenä, dnrot 12/03/14 ja 24/03/16). Näissä molemmissa lausunnoissa suosittelimme nimen säilyttämistä ennallaan. Perustelimme kantaamme nimen vakiintumisella ja sopivuudella muistopäivän tarkoitukseen sekä ja sillä, että sanaa *holokausti* ei voitu vieläkaan varmasti pitää riittävän tunnettuna.

4.2 Muistopäivän nimen tarkoituksenmukaisuuden arviointia

Edellisten lausuntojemme kannan perustelut pitävät pääosin edelleen paikkansa. Esitämme kuitenkin joitain näkökohtia aikaisempien perustelujen tarkennukseksi.

Sanan *holokausti* ymmärrettävyys

Kirjallisessa kysymyksessä pidetään sanaa *holokausti* muistopäivän tarkoitusta vastaavana ja nykyistä nimeä *vainojen uhrien muistopäivä* harhaanjohtavana. Myös sana *holokausti* saattaa aiheuttaa epäselvyyttä, sillä

senkään merkitys ei ole täysin yksiselitteinen. Kielitoimiston sanakirja määrittelee *holokaustin* erikoismerkitykseksi Euroopan juutalaisten tuhon toisessa maailmansodassa. Sanan yleismerkityksiä ovat polttouhri, (ihmisten) tuhoutuminen tulella sekä muu laaja tuho.

Ruotsiksi sanojen *holocaust* ja *förintelsen* merkitys on Svenska Akademiens Ordlistan mukaan 'nazisternas utrotning av judar, romer m.fl. under andra världskriget'. Useimmissa englanninkielisissä sanakirjoissa (Oxford English Dictionary, Cambridge Dictionary, Merriam-Webster, Britannica) *holokaustin* määritelmässä mainitaan uhreina juutalaisten lisäksi muut joukkotuhon kohteeksi joutuneet ryhmät. Collins Dictionary kuitenkin rajaa *holocaust*-sanan merkitsemään vain juutalaisten joukkotuhoa. Merriam-Websterin ja Britannican mukaan merkitys taas on laajentunut niin, että voidaan puhua myös esimerkiksi Ruandan holokaustista.

YK:n päätöslauselmassa 60/7 mainitaan holokaustin uhreina juutalaisten lisäksi "countless members of other minorities". Myös Unescon, Euroopan neuvoston ja Euroopan parlamentin muistopäivää käsittelevillä sivuilla muistamisen kerrotaan kohdistuvan muihinkin ryhmiin, jotka joutuivat Saksan harjoittaman joukkotuhon uhreiksi.

Haut suomenkielisiltä mediasivustoilta viittaavat siihen, että sanaa *holokausti* käytetään nykyään mediassa yleisesti. Se on hyvin todennäköisesti nyt tunnetumpi kuin edellisen lausunnon aikaan vuonna 2016. On kuitenkin hyvä muistaa, että median aika ajoin tekemät kyselyt erikoislainasanojen (kuten *holokausti*, *inflaatio*, *direktiivi*) ymmärrettävyydestä kertovat, että vähemmistö vastaajista tuntee melko tavallistenkin sanojen merkityksen. Näyttää siltä, että *holokaustia* käytetään useimmiten juutalaisten joukkotuhosta, mikä on luonnollista, koska juutalaiset olivat valtaenemmistö holokaustin uhreista. Tämä voi kuitenkin antaa kielenkäyttäjille sanan merkityksestä kapeamman mielikuvan kuin muistopäivän tarkoitus on. Siten tämänkin sanan käyttö vaatisi täsmennystä, kun muistopäivästä viestitään.

Nimen kuvaavuus muistopäivän tarkoituksen kannalta

Muistopäivän nykyistä nimeä ei voi pitää yksiselitteisesti merkitykseltään liian laajana ja siksi harhaanjohtavana. Yhdistyneiden kansakuntien päätöslauselmassa 60/7, jossa muistopäivän viettäminen julistetaan, muistaminen kytketään nykypäivään ja tulevaisuuteen. Päätöslauselmassa tuomitaan ehdottomasti kaikki uskontoihin kohdistuvan suvaitsemattomuuden ilmenemismuodot sekä kiihotus, häirintä ja väkivalta, joka kohdistuu yksilöihin tai yhteisöihin etnisen alkuperän tai uskonnon perusteella. Lisäksi päätöslauselmassa pyydetään pääsihteeriä perustamaan YK:n sivistysohjelma, jotta voitaisiin välttää kansanmurhat tulevaisuudessa. Tällainen ohjelma onkin perustettu, ja sen tavoite on saada opetusalan toimijat sisällyttämään holokausti maidensa opetuksen sisältöihin ja vaikuttaa siihen, että opiskelijat kunnioittavat ihmisarvoa ja kunnioittavat muita ihmisiä.

Muistopäivää on vietetty 27. tammikuuta jo ennen kuin YK:n yleiskokouksen päätöstä. Myös aikaisemmin muistopäivän viettämistä suosittelleet tahot ovat painottaneet muistamisen merkitystä tulevaisuuden kannalta. Euroopan parlamentti kehotti viettämään muistopäivää jo vuonna 1995. Tuolloin osa maista valitsi ajankohdaksi 27. tammikuuta, osa taas jonkin itselleen kansallisesti tärkeän päivän. Tukholman holokaustifoorumin julistuksessa 46 Euroopan valtiota, myös Suomi, sitoutui vuonna 2000 holokaustin uhrien muistamiseen, holokaustia koskevaan opetukseen ja tutkimukseen sekä vahvistamaan ihmiskunnan yhteistä pyrkimystä keskinäiseen ymmärrykseen ja oikeudenmukaisuuteen. Tässä Tukholman julistuksessa myös kannustettiin muistopäivän viettämiseen kansallisesti sopivalla tavalla.

Samoin Euroopan neuvoston suosituksessa (2001)15 korostetaan tietämisen ja muistamisen merkitystä uusien kansanmurhien ehkäisemiselle sekä päivän viettämistä omalle maalle tai alueelle merkityksellisellä tavalla. Yhdistyneiden kuningaskuntien hallituksen perustama Holocaust Memorial Day Trust vastaa vuosittain Tukholman julistuksen mukaisen muistopäivän järjestämisestä. Tuolloin kunnioitetaan holokaustissa kuolleiden kuuden miljoonan juutalaisen sekä muiden toisen maailmansodan aikaisen Saksan vainoamien ryhmien muistoa. Samalla voidaan säätöön mukaan muistaa myös myöhempien kansanmurhien uhreja, kuten Kambodžassa, Ruandassa, Bosniassa ja Darfurissa kuolleita.

Rauman kaupungin päätöksen liputtaa inkeriläisten vainojen muistoksi 27. tammikuuta voi katsoa sopivan Tukholman julistuksen ja Euroopan neuvoston suosituksen ajatusmalliin. Rauman menettely kuitenkin näyttää yksittäistapaukselta, kun tarkastelee tietoja siitä, mitä aiheita vainojen uhrien muistopäivän vietossa tai siitä tehdyissä uutisissa on Suomessa käsitelty.

Nimen poikkeaminen muista eurooppalaisista kielistä

Nimi *vainojen uhrien muistopäivä* poikkeaa muistopäivän nimestä useimmilla eurooppalaisilla kielillä, ja erona on sanan *holokausti* puuttuminen suomenkielisestä nimestä. Sanaa ei muistopäivän nimessä kuitenkaan ole aivan kaikissa Euroopan kielissä: Ruotsiksi sekä Suomessa että ruotsissa muistopäivästä käytetään nimeä *Förintelsens minnesdag*, jossa sana *förintelsen* vastaa merkitykseltään *holokaustia*. Italiaksi nimi on *Giorno della Memoria*, ja tanskaksi *Auschwitz-dagen*. Italiankielinen nimi on merkitykseltään laajempi kuin suomenkielinen nimi, tanskankielinen taas suppeampi, ja muistopäivän tarkoitusta on varmasti tarpeen selittää molemmissa tapauksissa. Toimivat käännökset eivät yleensä ole sanasanaisia vaan voivat poiketa alkuperäisestä, jotta asiasisältö olisi ilmaiseva ja tarkoituksenmukainen siinä kielessä ja kulttuuriympäristössä, jossa käännöstä käytetään.

Salli Kankaanpää
kielenhuolto-osaston johtaja

Aino Piehl
erityisasiantuntija

Liitteet:

Kotimaisten kielten keskuksen lausunnot samasta aiheesta 2014 ja 2016